

NICOLAE BALOTĂ

„AZ ÁLDOZATHOZATAL ELENGEDHETETLEN EGY EGYENESEN ÉLT ÉLETBEN”

Válaszok Ovidiu Pecican kérdéseire

■ *Nicolae Balotă*: Mint tudja, a börtönben töltött évek után egy faluba küldtek, kényszerlak-helyre. Ez az egyetlen olyan időszak az életemben, amikor ténylegesen falusi életet éltem. Igaz, hogy ez a falu is kissé mesterségesen létrehozott település volt, azok a bánátiak építették, akiket elűztek otthonaikból, falvaikból azokban az években, amikor Tito, mint tudjuk, a sztálinista kommunizmus Júdásává lett.

Ovidiu Pecican: A „hóhér”.

N. B.: Igen, „Tito, a hóhér és áruló” – a jól ismert szlogen szerint, amely az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején a szovjet világ minden kerítésén ott díszelgett Bécs kapuitól Vlagyivosztokig. A jóságos Sztálin atyuska és a hóhér Tito közötti konfliktus miatt szegény bánási románokat és svábokat ezrével telepítették ki a Bărăganba, a Duna-lápvidék közelébe, a Borceai-láp felőli pusztaságba. Néhány év múlva, amikor a túlélők visszatérhettek otthonaikba, a falvaknak, amelyeket építettek, vályogházakkal és mély kutakkal, kicserélődött a lakossága. Olyan kiegészítő büntetések letöltésének helyszínévé váltak, amelyeket azoknak a politikai foglyoknak szabtak ki, akik már letöltötték ugyan büntetésüket, de a hatalom nem tartotta őket méltónak arra, hogy teljesen szabadon élhessenek. Én is közéjük tartoztam. A börtönbüntetésem letelte után további 24 hónapos

Ott, Lătești-en, a Duna mellett, ha nem is voltam szabad, mégis a magas, tágas égbolt volt fölöttem, jöhöttem-mehettem a falu ösvényein, a fák között, gombászhattam a tarlókon, és ami számomra a legnagyobb ajándék volt, lemehtem a Dunához...

Részlet egy hosszabb beszélgetésből, eredeti megjelenési helye: „*Sacrificiul este esențial într-o viață nobilă, trăită cu noblețe*”. Vatra 2008/6–7.

kényszerlakhelyet (D. O.) jelöltek ki számomra Lătești-en. És még sok hónapig ott maradtam volna, mert a kommunista rezsim nagyon nagylelkű volt a kényszerlakhelyen töltendő időtartamok kiszabásakor, ha 1964-ben az amerikaiak nyomására nem következett volna be az összes fogvatartott szabadon engedése, kegyelmi, nem pedig amnesztiarendeleettel, ahogyan néha tévesen mondják.

Ott, Lătești-en, a Duna mellett, ha nem is voltam szabad, mégis a magas, tágas égbolt volt fölöttem, jöhettem-mehettem a falu ösvényein, a fák között, gombászhattam a tarlókon, és ami számomra a legnagyobb ajándék volt, lemehettem a Dunához, sőt fürödhettem is, szabadon úszhattam a vízében, át is kelhettem akár a Borcea-ágon, egészen az ottani falu melletti kis szigetig. Rajtunk kívül, a mintegy ötszáz volt fogoly mellett, akik mind a saját kalyibáikban laktak, ott volt még jónéhány „szabad” ember is, besszarábiaiak és bukovinaiak, akiknek ugyancsak megvolt a maguk keserű története. Évekkel korábban menekültek el az oroszok, a szovjetek elől Bukovinából és Besszarábiából. A háború végén földet kaptak a Bánságban; a Romániából elmenekült vagy a szovjetek által deportált svábok egykori földjeit kapták meg. Onnan a bukovinaiakat és a besszarábiaiakat a Tito-konfliktus idején ismét kiemelték, és a többi bánsági lakossal együtt a határ menti övezetből a Bărăganba száműzték őket. Többek között ebbe a faluba, Lătești-re, ahol – miután férfiak, nők és gyerekek, ahol tudtak, a puszta földön vagy földbe ásott gödrökben aludtak – kegyesen néhány gerendát, kapunakvalót és ablakkeretet vetettek oda nekik, hogy fedél kerüljön a fejük fölé, amit elkészíthetnek maguknak. Vályogból megépítették a kalyibáikat, utakat törtek és tapostak, ahogy jó gazdálkodó bánságiakhoz illik. Nagyon mély kutakat is ástak, mert víz van ugyan a Bărăganban, de sokat kell ásni, hogy rátalálj, mert nagyon mélyen van a föld alatt. Amikor a bánságiak visszatérhettek otthonaikba, ezek a falvak a Bărăgan-síkságon – ahogy mondtam – kényszerlakhelyekként működtek tovább. Ez is egyfajta börtön volt, amelyből nem lehetett kijutni, mert még ahhoz is, hogy Lătești-ről a szomszédos falvakba, Borduşani-ba vagy Făcăieni-be, Ştefan Bănulescu falujába menjen az ember, engedélyt kellett kérnie a helyi milícia vezetőjétől. A Belügyminisztériumhoz benyújtott kérelmeket, amelyek néhány napos utazási engedélyre vonatkoztak, és Bukarestbe vagy más városba lehetett volna utazni velük (súlyos családi okokra vagy komoly egészségügyi okokra hivatkozva), rendre elutasították, vagy pontosabban, nem is válaszoltak rájuk. A D.O.-falu előnye a börtönnel szemben azonban az volt, hogy már nem egy cellában voltál, elszigetelve másoktól. Itt már lehetett levelekben kommunikálni a külvilággal, lehetett fogadni a hozzátartozókat és a küldeményeiket. Lehetett olvasni és írni, az Úr ege alatt létezni, élvezni a Duna vizét, és a föld egyéb gyümölcseit.

Ha már a gyümölcsökről van szó, ott, Lătești-en életemben először élvezhettem a háztáji kertben végzett munkám gyümölcseit. Hagymát, paprikát, paradicsomot, borsót, dinnyét és egyebeket természettem ott a sok virág mellett, amelyekhez kedves édesanyám küldött magokat, hagymákat, palántákat... Mindezek bőséges termést hoztak a Bărăgan jól termő földjén, annak ellenére, hogy kezdetben nem értettem a föld megműveléséhez. Én magam is csodálkoztam, hogy mennyire nagy lett a termés, alig győztem begyűjteni, a nagy szárazság ellenére. Emlékszem, hogy az első Lătești-en töltött évemben, 1963-ban, tavasztól őszig egyszer sem esett eső. A föld kiszáradt, és nagy erőfeszítés kellett a kert öntözéséhez, a vizet vödörrel hordtam a sarkon lévő, harminc méternél is mélyebb kútból, onnan vittem a náddal fedett kis házikómba. A föld azonban olyan jó,

olyan bőkezű volt, hogy én, a kontár gazda, aki a tapasztalatlanságomat lelkese-
désrel próbáltam ellensúlyozni, még másoknak is adhattam a számomra túl
bőséges termésből. Emlékszem arra a kora tavaszi napra, amikor azt mondtam
magamnak: „Nekifogok, csinállok néhány ágyást, ahogy mások.” Zöldségeknek
valót, és virágágyásokat is, hogy ne legyen annyira kietlen az udvar. Nekiláttam,
és ástam, ástam. De mivel perfekcionista vagyok, ásás közben alaposan el is ap-
róztam a kiásott földet, hiszen így mondták a hozzáértőbbek. A szomszédos
kunyhóban lakott Dukát atya, egy magyar katolikus pap Székelyföldről. Nagyon
rendes volt, és persze jártas a mezőgazdasági munkákban. Ő magyarázta el, mit
kell csinálnom, és két-három mozdulattal meg is mutatta: „Kiásod a földet, így,
és egy kicsit felaprózod a rögöket.” Amikor dél körül hazaért, ügyes-bajos dolgai
végeztével, megmutattam neki a jó pár órányi munkám eredményét. Büszke vol-
tam a három-négy téglalap formájú ágyásomra, a széleik mintha vonalzóval let-
tek volna meghúzva, és körülbelül 70-80 centire kiemelkedtek a talajszint fölé.
„Te mit csináltál itt?” – csodálkozott a jó pap. „Ezek valóságos sírhantok!” Igye-
kezetemben, hogy minél mélyebbre ássak, és minél apróbbra daraboljam a rögö-
ket, a fellazult talaj megduzzadt és elomlott, mint egy kalács. Az ágyások való-
színűtlenül magasak, monumentálisak lettek, az arra járók váltig csodálkoztak
és nevettek rajtuk. De nagyon jó termőtalajnak bizonyultak, alkalmasnak arra,
hogy elültessem az összes magvakat és növényeket, amiket kaptam. A paradi-
csom ízletes volt, a paprika finom. A virágaimmal feldíszíthettem volna az
összes ottani oltárt, de alig létezett efféle azokon a síkságokon. Egyetlen virág
okozott csalódást számomra abban az első kertészinasi évemben. Amiket elül-
tettem, mind kikeltek, mind gyönyörűek lettek, rendezett sorokban álltak, mint
egy parkban, a kertem néhány kör alakú ágyásában, kivéve a tulipánokat. Elül-
tettem a tulipánhagymákat, teltek a hetek, minden más virág kinyílt, a tulipánok
viszont makacsul a földben rejtőztek. Ezek már nem kelnek ki – gondoltam csa-
lódottan, szinte dühös voltam rájuk. Egy idő után, bosszúsan, hogy nem keltek
ki, ki is ástam őket onnan, ahová emlékeim szerint elültettem a hagymákat.
Miután kiszedtem legnagyobb részüket a földből, eldobtam őket. De hála Isten-
nek, nem szedtem ki mindet, mert nem találtam meg őket. A következő évben
aztán mit látok? Abban az évben nem ültettem több tulipánt, elkeseredésemben,
arra gondolva, hogy a tulipánok számára nem alkalmas az a talaj. De anélkül,
hogy újakat ültettem volna, gyönyörű tulipánok keltek ki, csupa olyan, amit egy
évvvel korábban ültettem el. Akkor tudtam meg, hogy a tulipánok nem nőnek ki
azonnal, ahogy elültetted a hagymákat; igazságtalanul haragudtam rájuk.

De látom, hogy megint a növényekhez jutottunk. Aki nem ismer engem, és
csak fél füllel hallgat bennünket, unottan mondja magában: „Ez csak egy ker-
tész, ráadásul egy ügyetlen kertész.” Aki viszont ismer engem, talán értetlenked-
ve mondja: „Mi ütött Balotába, hogy csak virágokról és zöldségekről beszél?”
Valójában csak azt akartam mondani, hogy ott, abban a faluban, Lâtești-en, el-
zárva ama kényszerlakhelynek nevezett karámba, a picinyke kertemben, rátalál-
tam egy kis, fényes, békés zugra szellemi értelemben is. A legkevésbé hamis kép,
amit mi, emberek, a mennyországáról alkothatunk, egy kert képe.

O. P.: Vegetáriánusként élt?

N. B.: Nem, nem vagyok vegetáriánus. Soha nem voltam az, még akkor sem,
ha – főleg most, az én koromban – szeretem a zöldségeket és különösen a gyü-
mölcsöket. Egyébként – talán méltánytalanul – egyfajta szektás szellemiséget lát-
tok a vegetáriánus életmódban. Nem szeretem az ilyen étkezési diszkriminációt,

ha nem érzem azt, hogy orvosi vagy ízlésbeli okok alapján történik. Az ember mindenevő, és csak kényszer hatására kénytelen lemondani étrendje egyetemes jellegéről. Tehát húsevő is vagyok, de nem pont úgy, mint a nagymamám, aki bizonyos megvetéssel a zöldségek iránt ilyeneket mondott: „a spenót csak a kacsáknak jó” (igaz, ezt nem nekünk, gyerekeknek mondta, pedagógiailag nem is lett volna helyes). Még abban a faluban sem voltam teljesen a növényi táplálkozásra szorulva, mint ahogyan egyébként börtönben nagyon is. Ott a káposztával, a burgonyával, a babbal és a hajdinával közeli ismeretségbe kerültem, de elfelejtettem a hús ízét. Lătești-en nem volt hentesüzlet, és a szegényes, szinte üres falusi boltban nem árultak semmilyen húsipari terméket. És mint mondtam, nem tudtunk elmozdulni abból a faluból. De a közeli, körülbelül öt kilométerre fekvő Bordușani községben voltak lipován halászházak, és tőlük néha vettünk halat. Nehezebben lehetett engedélyt szerezni arra, hogy valamiféle busszal felmenjünk a Borcea partján egészen Fetești-ig. Onnan inkább a faluban élő szabad bessza-rábiaiak vagy bukovinaiak hoztak nekünk húst vagy egyéb dolgokat, főleg télire való tűzifát. Ők tehát afféle fuvarozást, szállítást is vállaltak számunkra. Feleségeiktől néha, kevés pénzért, csirkét vagy tojást vettünk, ezek állítólag a saját háztartásukból származtak, de gyanítom, hogy inkább az állami gazdaságból lopták, ahol nyomorúságos bérért dolgoztak, amit a háztartási termékek eltulajdonításával némileg kompenzáltak. Amikor egy nyugati embernek meséltem az akkori vidéki életemről, neki ez egyfajta gentleman farmer életének tűnt, minden nehézséggel együtt – amelyek számára inkább kellemes kalandok voltak. Hozzá tartozott az erős téli széllel, a *crivăț*-cel való küzdelem, amely olyan hótörleszokat halmozott fel a kunyhó ajtajánál, hogy a kijutáshoz külön utakat kellett vájni a hóban. Más időszakokban az életformához hozzátartozott a ház javíttatásához szükséges vályog készítése is. Vízrel összekevert agyagot kellett ilyenkor szalmával elvegyíteni, nem is beszélve a drága friss trágyáról, amelyet gondosan gyűjtögettünk ilyenkor össze a Bărăgan poros útjain járó lovak után...

O. P.: Robinson Crusoe.

N. B.: Igen, valahogy hozzá kellett szokni azokhoz a dolgokhoz, amelyeket a könyvekből nem tanulhattam meg korábban. Kitaláltam egy olyan életet, amelyet addig még nem éltem meg. De nem voltam olyan egyedül, mint Robinson, vagy mint én magam is, de korábban, a malmaison-i cellában töltött hosszú és nehéz hónapok alatt. Lătești-en becsületes emberek, barátok, jó papok vettek körül, volt egy kápolna is, ahol szentmiséket tartottak egy kis házikóban, amelyet szintén náddal vagy gyékénnyel fedtek le. És ha nem is volt ott számomra, mint Robinson Crusoe-nak, a Nagy Tenger, a Duna közel volt, és dús vizei helyettesítették a tengert. A Duna egy csoda volt. Bármikor le lehetett menni a partra, és tavasztól őszig úszni benne. Át is úsztam sokszor, ahogy már mondtam, egy szigetre. Sokszor előfordult, hogy nem is egyedül mentem át, hanem egy-egy gyereket is a hátamon vittem. Ezek között a gyerekek között volt a Visky család hét gyermeke is, akik közül az egyik, Visky András, most az Ön egyetemi kollégája. Az anya egy református lelkész felesége volt, a férj éppen börtönben volt, és az anyát a hét gyermekével együtt kitelepítették a Bărăganba. András volt a legkisebb; akkoriban körülbelül hatéves volt. A legidősebb körülbelül 14–15 éves. El tudja képzelni, milyen szenvedés nehezedett erre a szegény asszonyra, de olyasfajta szenvedés, amelyet nagy méltósággal viselt, és amelyről András, aki drámaíró, írt is aztán egy színdarabot, amelyet a kolozsvári nemzeti színházban is ját-

szottak. Tehát ott, a Duna partján, felvettem egyet-egyét a kisebb gyerekek közül, akik még nem tudtak úszni, a hátamra, és átvittem őket a szigetre.

De számomra valójában még nagyobb örömet jelentett, még a Dunához tett kiruccanásokhoz vagy az úszáshoz képest is az, hogy írni tudtam. Néhány nappal azután, hogy megérkeztem Lătești-re két milicista kíséretében, akik a dési börtönből hoztak, ahonnan „szabadultam”, miután letöltöttem a hétéves büntetésemet, odaérkezett az anyám is, akit egy telefonhívással értesítettem Făcăieni-ből, ahol lehetett nyilvános telefont használni. Ő pedig már régóta készült erre, mert sejtette, hogy nem engednek szabadon, és hozott nekem mindent, amire egy Robinsonnak szüksége lehet egy lakatlan szigeten: az első könyveket, az első folyóiratszámokat, papírt és tollakat. Látom magam, ahogy tollat veszek a kezembe, és egy füzet fehér lapja fölé hajolok, miközben odakint havazik, sűrű a hóesés, amelyet időnként egy-egy keleti szélroham felkavar. Írni, miután hét éven át nem járt ceruza a kezemben, csak esetleg egy szilánk, amellyel egy apró táblára karcolgattál betűket, vagy egy barna, száraz szappanra, amelyet DDT porral kezeltek a bogarak ellen! Arra a szappanra nem fért fel több, mint néhány görög filozófus neve vagy pár francia szó, hogy filozófia- vagy franciayelv-órákat tartsak, rövid szövegeket, pár mondatot, amit a tanítványok el tudtak olvasni. És az, aki írt, és az, aki elolvasta, egyaránt magánzárkát kockáztatott tetten érés esetén, ahogy egyszer velem is megtörtént Pitești-en. Elmondhatom, hogy ma büszkébb vagyok arra, hogy akkor hétnapos sötétzárka-büntetést kaptam, mert rajtakaptak a szappandarabban a kezemben, amelyre preszókratikus gondolkodók nevét írtam, és a tanítványaimnak beszéltem róluk, mint arra, hogy később akárhány saját könyvet publikáltam. Tehát annyi év után, ennyi vágyakozás után újra írni egy fehér papírlapra, újra elkezdni az írást, valóban nagy gyönyör volt, nagy boldogság.

O.P.: Mit írt akkor?

N. B.: Az igazság az, hogy – bűnbánat nélküli bűnös lévén – nem volt elég nekem, hogy éveket töltöttem börtönben egy felforgató „írás” miatt, és hogy csak a körülmények rendkívüli egybeesése miatt sikerült az akkori Naplóm utolsó füzetének (annak a „Kék füzetnek”, amelyet sokkal később publikáltam) letartóztatásomkor elkerülnie a Szekuritáté figyelmét, de alig érkeztem meg a lătești-i kényszerlakhelyre, máris újra elkezdtem írni a Naplóm egy új füzetébe mindarról, amit megéltem, amit gondoltam, amit magam körül tapasztaltam. A régi szokások nem változnak. Ráadásul nem akartam, hogy a börtönben töltött hosszú hónapok, évek elmékedései és meditációi hiábavalóak legyenek. Elkezdtem jegyzeteket készíteni ahhoz, ami sokkal később a *Calea, Adevărul și Viața* című könyvemben megjelent vallási elmékedésekkel alakult. Igaz, hogy a vallási spiritualitás témájáról való elmékedésnek és az ilyen témákról való írásnak semmiféle esélye nem volt a megjelentetésére vagy másokkal való megosztására, főleg akkor és ott, ahol voltam. A filozófiai témákról szóló írásoknak sem. Kérésre anyám, aki el tudott jönni hozzám, hozott nekem egy csomag könyvet, köztük néhányat a sajátjaim közül, amelyeket akkor Bukarestben, Cornel Regman (autó nélküli) garázsában tároltak, ahol akkoriban a Naplómnak ama „kék füzet” is volt, az utolsó füzet, amelybe a letartóztatásom előtt a naplómot írtam. A D. O. idején szisztematikusan újraolvastam Hegelt, és kommentárokat írtam a rendszerének különböző területeihez. Ezekből a jegyzeteből később csak azokat használtam fel, amelyeket az *Esztétikai előadások* margójára írtam. Naponta sok órát dolgozva, ott, Lătești-en megnyitottam azokat az irodalmi és

filozófiai építkezési területeket, amelyeknek anyagai igazán csak később, a „szabadságba” való visszatérésem után, sőt még később, a valóban szabad világba való megérkezésem után váltak hasznomra. Igaz, hogy amikor közel kétévnyi kényszerlakhely után visszatértem Bukarestbe, majd egy évvel később, amikor a nyitottabb politikai légkör miatt én is elkezdhettem publikálni, meg kellett szakítanom a munkát az említett a teológiai-filozófiai munkaterületeken. Akkor már publikálhattam ugyan, és ahhoz, amit írtam, az irodalmi esszé és a kritikai kommentár lehetséges kommunikációs módját választottam, de egy időre le kellett mondanom a filozófiai és főleg a teológiai munkákról, vagyis éppen arról, ami leginkább vonzott. Ugyanígy, már csak a magánnaplómban tudtam ahhoz a narratív-vallomásos prózához visszajárni, amelyik a leginkább sajátom volt, és amelyet főként a külföldre távozásom után gyakoroltam (a *Parisul e o carte* ilyen típusú szöveg, vagy a régi naplőfüzethez írt terjedelmes kiegészítések is, amelyek *Kék füzet* címen jelentek meg stb.). De hogy visszatérjek Lătești-hez, ott is rengeteget jegyzeteltem egy antropológiai és politológiai jellegű műhöz, amely természetesen polemikus írásnak ígérkezett a kommunista totalitarizmus ellen, és amelyre később számos esszét építettem, ezzel táplálva a Szabad Európa Rádióban vitt műsoromat is – ahol évekig vezettem a *Nyitott társadalom és útjai* című műsort. Folyamatosan halogattam ennek a könyvnek a végleges változatának kiadását, amely *Pseudopolitikos* címmel fog megjelenni. [...]

Harmincéves voltam, amikor letartóztattak. Elértem azt a kort, amikorra sok minden kialakult bennem mind szellemi, mind érzelmi téren. Most, hogy megjelent, látható, és én is látom, a Naplómnak abból a „Kék füzetéből”, amelybe még a letartóztatásom előtti napon is írtam, hogy életem és írásom egy döntő fordulópontjához érkeztem el akkor. Naivitásomban, a saját sorsommal kapcsolatos tudatlanságomban azt hittem, hogy elértem a teljes érettséget, egyfajta teljességet, ami mindenben kifejeződött, amit akkoriban írtam. Nem tudtam, hogy szükségem volt azokra a hosszú évekre, mindarra, amit a börtönben át kellett élnem. Nem tudtam, hogy pontosan azt kapom majd, amire szükségem volt. Valóban, a börtön egy másik fajta tudást adott nekem, sokkal gazdagabbat, mint a könyvekből szerzett, egy másfajta megértést az emberekről, a dolgokról, magamról. Valami ebből a megértésből már a Lătești-en írt első oldalakon is megjelenik. Természetesen, ahogy mondani szokták, „a fióknak” írtam őket, de ott még fiókom sem volt. Kis rejtkehelyeim voltak (például a gyékény alatt, amivel a kunyhóm agyagpadlóját fedtem le), ahol azt hittem, el tudom rejteni őket a hatóságok rosszindulatú kíváncsisága elől. Ma már úgy gondolom, hogy ha akarták volna, könnyedén megtalálták volna őket. De ott, a Bărăgan peremén, jól elszigetelve mindentől, már nem figyeltek olyan kitartással, sőt nem is olyan hozzáértéssel, mint amilyenben évekig részem volt (ezt bizonyítják a Szekuri-táté aktái, amelyeket az elmúlt években olvastam). Természetesen időnként, és egyre ritkábban, szabályszerű házkutatásokat tartottak nálunk, de ezek távolról sem értek fel a börtöncellákban végzett aprólékos motozásokkal. Még nem vettük észre, hogy elkezdődött az a hangulatváltozás – hogy ne nevezzem enyhülésnek –, amely az 1964-es kegyelmi rendeletekhez vezetett. Nem tudtuk azt sem, hogy azokban a börtönökben, ahol nemrég mi is voltunk, és ahonnan alig kerültünk ki, elkezdtek könyveket adni a foglyok kezébe. Valami olyan kezdődött tehát, ami nemrég még elképzelhetetlen volt.